

Політична культура українського суспільства в умовах трансформаційних змін: теоретичні виміри і суспільні реалії

Анатолій ПАВКО,
доктор історичних наук,
професор, лауреат премії
імені М. С. Грушевського
НАН України, відмінник освіти
України

Ініційовані та здійснювані новою владою досить динамічні, хоч і не завжди системні модернізаційні інновації та реформаційні кроки в Україні можуть бути успішними за умови їх відповідності новій стратегії цивілізаційного розвитку країни, світоглядним та ціннісним орієнтаціям більшості українців, зростання ролі політичної культури в житті вітчизняного соціуму. Політична культура має бути адекватною тим корінним змінам, які відбуваються в економічній і політичній сферах держави.

Слід зазначити, що у трактуванні сутності політичної культури вітчизняними та зарубіжними суспільствознавцями є значні розбіжності. Труднощі в чіткому визначенні зазначеного категоріального поняття зумовлені значною мірою багатозначністю двох взаємопов'язаних термінів – «культура» і «політика». Якщо розуміти під культурою сукупність фундаментальних цінностей, створених людською цивілізацією, а під політикою – науку й мистецтво управління, то політична культура в широкому контексті виступає як продукт історичного досвіду суспільства, досить об'єктивний показник цивілізованості суспільства, легітимності влади та лояльності громадян і соціуму до неї.

У вузькому розумінні поняття політичної культури містить мову політичного дискурсу, культури політичного мислення й політичного спілкування, культури поведінки політиків і населення як суб'єктів політичного процесу [2, с. 16].

Відомий канадський дослідник проблем політичної культури Деніел Белл, окреслюючи її світоглядні, ціннісні та інституційні компоненти, цілком слушно наголошує, що вчинки людей залежать від того, що вони думають, як відчувають, у що вірять. Навіть неусвідомлені дії відтворюють і акумулюють у собі окремі елементи культури. На думку Д. Белла, політична культура складається з ідей, припущень, цінностей, переконань, які зумовлюють політичну дію. Вона слугує фільтром або лінзою, через яку політичні актори бачать світ. Політична культура є мовою політичного дискурсу, словником і граматикою політичної дискусії та взаєморозуміння [2, с. 11].

Розглядаючи політичну культуру в контексті теорії культури, український дослідник П. Сас запропонував власне оригінальне тлумачення інтегральної сутності її парадигми. З його точки зору, політичну культуру можна визначити, з одного боку, як спрямовані у світ

політики прояви психологічних орієнтацій, ментальності, ціннісних настанов та самосвідомості членів суспільства, а з другого – як специфічне знання, дискурсивну «текстову» діяльність, які супроводжуються категоризацією політичних відносин та інших основоположних реалій суспільного буття (політична система, її інститути, релігія, мораль, історична традиція, економіка), внаслідок чого можуть утверджуватися певні настанови публічної поведінки. Політична культура має цивілізаційний вимір, який уособлюють політична система та її інститути [5, с. 36–37].

Оскільки політична культура є багатоаспектним суспільним феноменом, його всебічне вивчення потребує творчого застосування новітнього, вже випробуваного методологічного інструментарію різних суспільних наук, у тому числі історії, філософії, культурології, політології, соціології, правознавства, семіології.

Доводиться констатувати, що феномену політичної культури соціогуманітарною наукою в Україні належно не осмислено і не досліджено. Однією з причин такого стану речей у вивченні політичної культури в Україні є те, що вітчизняна політична думка традиційно сфокусована на розв'язанні переважно однієї проблеми: вибори і вибір. Зокрема, досить гостро відчувається потреба в комплексному дослідженні стану, проблем сучасної вітчизняної політичної культури, прогностичних тенденцій її розвитку. Матеріали новітніх політологічних та культурологічних досліджень, соціологічних опитувань населення, періодичних видань переконливо свідчать про низький рівень політичної культури як політичної еліти, так і загалом українського соціуму. В сучасній Україні, використовуючи типологію політичної культури відомих американських дослідників Габріеля Алмонда й Сіднея Верби, переважає підданська культура, натомість практично відсутні активістська культура, а тим паче культура громадянська [4, с. 93].

Типовим явищем в Україні є політична індиферентність громадян, соціальна апатія, анемія розчарування діями влади, рецидиви конфронтаційного мислення, ерозія моральних цінностей та ідеалів, дискредитація принципів демократії, ідеї державної незалежності, деструктивна діяльність ультрарадикальних сил, серед яких особливо небезпечними є екстремістські організації релігійного спрямування. Тому доля України, її цивілізаційний вибір у найближчі десятиліття значною мірою залежатимуть від утвердження демократичної культури в українському суспільстві, пробудження громадянської енергії населення, політичної активності. Представники ж політичної еліти мають дати зразки професійно-компетентного та цивілізаційного підходу до розв'язання найгостріших проблем сучасності.

У зв'язку з цим важко не погодитися з думкою професора Ф. Рудича, який сучасний стан політичної культури в Україні кваліфікує як шанс її набуття – набуття нею політичної культури на шляху побудови демократичної правової держави, громадянського суспільства [4, с. 195].

Як пріоритетний напрям гуманітарного знання варто розглядати глибоке вивчення проблем історії політичної культури, досвід її формування на різних хронологічних відтинках української державності. Актуальність цього дослідницького завдання визначається тим, що з'ясування історичних закономірностей і тенденцій розвитку політичної культури дає змогу критично оцінювати соціально-політичні процеси сьогодення, науково прогнозувати майбутнє, вибудовувати вдосконалену теоретичну модель політичної культури, в якій органічно поєднуються елементи вітчизняного та європейського досвіду формування демократичних політичних традицій і цінностей.

Корисним у зв'язку з цим є осмислення в історичній ретроспективі і творче застосування в сучасних реаліях таких громадянських цінностей запорозьких козаків, як принципи колективної волі та колективної відповідальності в козацькому середовищі, верховенства владної волі козацької ради, рицарська гідність, поняття товариства, православна орієнтація політичної культури запорожців. Навіть зважаючи на вразливі місця козацької демократії, її механізм є досить повчальним для формування культури політичного процесу. Історичні документи, наприклад, засвідчують, що гетьманів, котрі не справджували сподівань громади або підозрювалися у відхиленні від політичної лінії Війська Запорозького, позбавляли не лише булави, а й життя. Вказуючи на значення історико-політичних студій з цієї проблеми, варто завважити конструктивність думки академіка І. Кураса: політична культура це також історія хвороб суспільства як щойно придбаних, так і генетично успадкованих [1, с. 475].

Так, певні складності для діалогічного, толерантного розв'язання суспільних проблем в Україні створює консервативність політичної культури, що позначає нашаруваннями тоталітарної доби. Не менш важливо брати до уваги і такий чинник, як врахування впливу багатовікової бездержавності та територіальної розчленованості на формування ментальності українців, різнополюсних ціннісних орієнтацій, на поглиблення процесів політичного розмежування [1, с. 476].

Предметом серйозного наукового аналізу мають стати також співвідношення політики й моралі, дослідження моделей і критерій моральності в політиці. Політична етика має формувати моральну відповідальність перед суспільством, зменшувати напруження політичного протистояння та політичних пристрастей. Російські дослідники, наприклад, вважають, що основна функція моралі в політиці полягає в

мобілізації громадсько-політичної активності людей для втілення класичної, хоча певною мірою й утопічної, тріади французької революції: свобода – рівність – братерство [3, с. 278].

Актуальною проблемою соціогуманітарної науки як у теоретичному, так і в практичному сенсі є розвиток політико-світоглядної освіти молоді, зокрема студентів. Зарубіжні дослідники цілком справедливо зазначають, що принципи моралі виконують інтегративну, синтетичну функції, об'єднують в одне ціле свідомість, переконання, освіченість, культурний розвиток, учинки та поведінку студентів, забезпечуючи тим самим єдність політичної і моральної культури [7, с. 173].

Потрібно наголосити, що одне зі стратегічних завдань вищої школи полягає не лише у професійній та науковій підготовці інтелігенції, інтелектуальної еліти, а й у сприянні формуванню всебічно розвинутої особистості та її громадянської позиції, а також у вихованні патріотизму, любові до Батьківщини, поваги до цінностей, створених попередніми поколіннями та перевірених їхнім досвідом «Від того, – зазначено в одній зі статей, опублікованих на сторінках журналу «Віче», – як ми виховуємо молодь, яку даємо їй освіту, які моральні, духовні, політичні цінності прищеплюємо, залежить демократичне майбутнє нашої держави» [6, с. 32].

Проблеми підготовки соціально відповідальної політичної еліти суспільства актуалізують питання поглиблення змісту та урізноманітнення форм політичної освіти студентів у ВНЗ. Одним із таких науково-педагогічних центрів підготовки фахівців із технологій та менеджменту політичного процесу могли б стати створені в структурі вищих культурно-мистецьких закладів освіти інститути політичної культури.

Загалом для трансформації політико-культурних якостей українського суспільства необхідним є обґрунтування теоретико-методологічних підвалин цього процесу, послідовне зміцнення духовної, інтелектуальної свободи, реальне розширення соціально-економічного та політичного простору для виявлення громадянської активності людей, забезпечення мирного існування протилежних ідеологій та політичних орієнтацій. Водночас влада зобов'язана рішуче протидіяти ідейному впливу політичного та релігійного екстремізму на український соціум, особливо на молодь.

Джерела

1. Курас І. Ф. Етнополітика: історія і сучасність. – Статті, виступи, інтерв'ю 90-х років. – К.: УПІЕНД, 1999. – 656 с.
2. Нагорна Л. П. Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії. – К.: Стиль, 1998. – 278 с.
3. Политология. Лексикон / Под ред. А. И. Соловьева. – М.: РОССПЭН, 2007. – 800 с.
4. Рудич Ф. М. Политология: Підручник. – 3-тє вид., перероб., доп. – К.: Либідь, 2009. – 480 с.
5. Сас П. М. Політична культура українського суспільства (кінець XVI – перша половина XVII ст.) / Навч. посіб. – К.: Либідь, 1998. – 296 с.
6. Сленко А., Кормич Л. Политология та соціологія в освітньому процесі України: Болонський процес чи відступ від демократії? // Віче. – 2010. – № 13. – С. 31–32.
7. Трошкин В. В., Теплов В. И. Культура политического процесса: Учебн. пособ. – М.: Издательство РДЛ, 2001. – 224 с.